

İKİLİ VİZE SERBESTLİĞİ ANLAŞMALARININ GELEN TURİST SAYILARINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

IMPACT OF BILATERAL VISA-FREE AGREEMENTS ON TOURIST ARRIVALS: CASE OF TURKEY

Celil ZURNACI²
Murat KARAÖZ³

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye'nin diğer ülkeler ile imzaladığı vize serbestliği anlaşmalarının, ilgili ülkelerden Türkiye'ye gelen turist sayısını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Ülkelerden yönelen turizm talebinin modellenmesinde, talebin üzerinde etkili olduğu düşünülen değişkenler ile birlikte, vize anlaşmaları değişkeni kullanılarak ülkelerin turizm talebi panel veri analizi ile modellenmiştir. 1984-2012 yılları arasında düzenli verileri elde edilmiş Türkiye'nin vize muafiyeti anlaşması bulunan yirmi altı ülkeden Türkiye'ye gelen yıllık turist sayıları, ilgili ülkelerin kişi başı milli gelirleri, Türkiye ile çapraz döviz kuru değerleri, bir gecikmeli turist sayıları ve nüfus büyüme oranları ve ile açıklanmaya çalışılmıştır. Vize anlaşmalarının gelen turist sayılarına etkisini belirlemek için vize değişkeni modele kukla değişkeni olarak eklenmiştir. Dinamik panel veri modelleri tahmin yöntemi olan sapması düzeltilmiş kukla değişkenli EKK yöntemi kullanılmıştır. Anderson ve Hsiao, Arellano ve Bover ve Blundel ve Bond'un tahmincileri başlangıç tahmin değerleri olarak alınmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise yapılan vize serbestliği anlaşmalarının, ilgili ülkelerden yönelen turizm talebini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir ve ülkelerden yönelen turizm talebinin kısa ve uzun dönem dengeleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Turizm talebi, vize serbestliği, etki, dinamik panel, Türkiye.*
Jel Kodları: *C33, C51*

ABSTRACT

This study analyzes the effects of the visa-free travel agreements on the demand for Turkey inbound tourism during 1984-2012 period among visitors from the related countries. In this paper the variables, considered effective on tourism demand were taken up with visa-free agreement variable to explain

¹ Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim dalı “İkili Vize Serbestliği Anlaşması Yapılan Ülkelerden Türkiye'ye Yönelen Turizm Talebinin Modellenmesi ve Bu Anlaşmaların Gelen Turist Sayılarına Etkisi: Panel Veri Yaklaşımı” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Arş. Gör.

³ Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Prof. Dr.

the tourism demand of Turkey. First, during 1984-2012 period the number of tourist arrivals to Turkey from 26 countries, which have visa-free travel agreement and regular data could be derived, was tried to explain with the visitors income, bilateral exchange rates, lagged tourist arrivals and population growth rate. Visa variable added to model as dummy variable to determine the impact of the visa-free travel agreement to the tourist arrivals. Second, using dynamic panel data for the period 1984-2012, estimated the quantitative relationship between the volume of visitor arrivals to Turkey and the determinants. And finally it is determined that the visa-free travel agreements have positive effects on the visitor arrivals to Turkey from related countries and evaluated the short and the long run equilibrium levels of tourism demand of Turkey.

Keywords: *Tourism demand, visa-free travel, effect, dynamic panel, Turkey.*

Jel Codes: *C33, C51*

Giriş

Turizm, döviz girdisini arttırıcı, istihdam yaratıcı özellikleriyle ulusal ekonomiye katkıda bulunan, uluslararası kültürel ve toplumsal iletişimi sağlayıcı ve bütünleştirici etkisi ile dünya barışının korunmasında büyük payı olan sektörlerden birisi konumundadır. Günümüzde ekonomik ve kitlesel bir olgu haline gelen turizm sektörünün, ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkileri, ekonomik yönünü daha da ön plana çıkarmıştır. Turizm, ilgili ülkelerde yarattığı ekonomik sonuçlar açısından değerlendirildiğinde, bütün ülkelerin bu sonuçlardan yararlanmak için büyük çaba gösterdiği bir faaliyet olarak kabul edilmektedir. Özellikle ödemeler dengesine olan katkısı ve doğurduğu ekonomik canlılık, pek çok ülke için turizmi cazip bir hale getirmiş olup kalkınma planlarında geniş bir yer verilmesini sağlamıştır. Bir ülke ekonomisi için turizm bir kazanç kaynağı ve döviz girdisi sağlayan olay olarak ne kadar önemli ise, bölgeler arası ekonomik dengesizliğin giderilmesi, yeni iş alanlarının açılması sayesinde işsizliğin azaltılması, tarım, ulaştırma, hizmetler ve diğer turizmle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili bulunan ticari faaliyetlerin canlılık kazanması ve üretimin artırılması gibi parasal olmayan etkileri de o derece önemlidir (Çuhadar, 2006, s.1).

Gelişmekte olan ülkeler Turizm gelirlerini arttırmak için çeşitli politikalar izlemektedirler. Bu politikalardan bir tanesi ise turistlerin ülkeye girişlerini kolaylaştırmak adına yapılan vize serbestliği anlaşmalarıdır. Herhangi bir ülke vatandaşlarına uygulanan vize rejiminin, o ülkeden gelen turist sayısını etkilediği düşünülmektedir. Uluslararası turizm talebi, turizme katılacak kişilerin gelirlerine, ülkedeki turizm ürünlerinin fiyatlarına, harcanılabilir zaman, uzaklık gibi temel etkenlere dayanmaktadır. Bunun yanında ülke vatandaşlarına uygulanan vize işlemleri talebi arttırıcı veya azaltıcı faktör olarak göze çarpmaktadır. Turizme katılacak olan kişilerin belirli bir bölgeye

İkili Vize Serbestliği Anlaşmalarının Gelen Turist Sayılarına Etkisi: Türkiye Örneği

gitmek için karar verdikten sonra, ülkeye girişte karşılanabilecek zorluklar, vize işlemlerinin uzun sürmesi veya masraflı olması gibi unsurlar, talebi vize işlemleri daha kolay olan o bölgedeki başka ülkelere kaydırabilir. Bu amaçla Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren dış politikada turizm sektörüne yapacağı katkılarının yanında diğer ülkelerle olan ekonomik ve sosyal ilişkilerin arttırılması adına diğer ülkeler ile vize serbestliği anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Bu politika, 2000'li yıllarda kendini daha fazla göstermiş olup, 2014 yılı itibariyle vize serbestliği yapılan ülkelerin sayısı 72'ya yükselmiştir⁴.

2014 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin iki taraflı vize serbestliği anlaşması bulunan ülkelerin sayısı 72'ye yükselmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin bu ülkelerden düzenli verilerine ulaşılmış yirmi altı tanesi, Arjantin, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Brezilya, Fas, Filipinler, Gürcistan, Hırvatistan, İran, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kolombiya, Kore Cumhuriyeti (Güney Kore), Lübnan, Makedonya, Paraguay, Rusya, Suriye, Sırbistan, Şili, Uruguay, Ürdün, Katar, Yemen ve Venezuela, ile yaptığı vize serbestliği anlaşmalarının, bu ülkelerden Türkiye'ye yönelen turizm talebine olan etkileri araştırılmıştır.

Literatürde, turizm talebini modellemeye ve geleceğe yönelik tahmin yapan çalışmalar çok olmasına karşın bu çalışmalar genel olarak sadece yatay kesit veya zaman serileri ile uygulanabilecek yöntemler üzerine odaklanmıştır. Panel veriler üzerine kurulu ise çalışmaların sayısı ise oldukça azdır. Panel veri ile yapılan çalışmalarda turizm dinamiklerinin ülkeler ayrımında incelenmesi de bu sayede mümkün olmuştur. Dünyada, panel veri ile yapılan çalışmaların genelinde turizm talebi ülkeler ayrımında modellenmiştir. Her hangi kötü olayların ülkelerin turizm talebine olan etkisini araştırılan çalışmaları az da olsa bulmak mümkündür. Türkiye'de ise panel veri ile yapılan çalışmalar turizm talebini sadece modellemişlerdir. Zaman serisi analizlerini kullanarak turizmi etkileyen olayları analiz eden çalışmalar mevcuttur. Fakat turizm talebini olumsuz etkileyecek kötü olayların veya olumlu etkileyecek olayların etkilerini araştırılan panel veri çalışmalarına rastlanmamıştır. Bu çalışmada yatay kesit analizi ve zaman serisi analizi yapan yöntemlere göre daha etkin bir yöntem olan panel veriler üzerine kurulu panel veri regresyon analizi yöntemi ile çalışılmıştır. Bu sayede hem kantitatif, hem de kalitatif etkilerin analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu sayede yapılan vize serbestliği anlaşmalarının Türkiye'ye yönelen turizm talebine olan etkileri ortaya çıkarılmıştır.

1.1. Dünyada ve Türkiye'de Turizmin Gelişimi

19. yüzyılın ikinci yarısından, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde "Endüstri Devrimi"nin etkileri ile teknik, demografik ve sosyal politika alanlarında sağlanan ilerlemeler, turizmin hızlı bir şekilde gelişmesine imkân

⁴ Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, (<http://www.mfa.gov.tr/yabancilarin-tabi-oldugu-vize-rejimi.tr.mfa>)

sağlamıştır. Zira tarımsal ve el emeğine dayalı üretimden endüstriyel üretime geçişle birlikte artan işgücü talebini karşılamak amacıyla kırsal kesimden şehir merkezlerine göç hareketlerinin başlaması, insanların çalışma şartlarının zamanla iyileştirilmesi ve haklarının artması, günümüzdeki anlamıyla turizmin ortaya çıkmasına ivme kazandırmıştır (Gürdal,1995,s.52).

1830'larda demiryolu taşımacılığının gelişmesi ve buhar gücü ile çalışan gemilerin hizmete girmesi, zevk amacıyla seyahatin geniş kitlelere yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Seyahatin ucuzlaması, düşük ücretle çalışan kişilerin dahi turizm etkinliklerine katılmasına ve büyük bir seyahat talebinin doğmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler birçok yazar tarafından modern turizm hareketlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Çuhadar, 2006, s.17).

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki ekonomik belirsizlikler ve krizler (örneğin, 1974 petrol bunalımı, 1998 Asya ekonomik krizi), ülkelerdeki sosyal çalkantılar ve savaşlar (örneğin, 1967 Arap – İsrail savaşı, 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgali), salgın hastalıklar ve doğal afetler (2003'te Uzakdoğu ülkelerinde görülen SARS salgın hastalığı ve 2004 yılı sonunda Asya – Pasifik ülkelerinde yaşanan Tsunami felaketi vb.), turizmin büyümesini yavaşlatsa da durduramamıştır.

2000 yılına kadar hızla büyüyen dünya turizmi 2001, 2002 ve 2003 yıllarında, Amerika'daki 11 Eylül saldırıları, Irak savaşı, Asya ülkelerinde görülen SARS salgını ve küresel ekonomik durgunluk gibi nedenlerin etkisiyle tarihinin en yavaş büyüme hızına ulaşmıştır. Dünya Turizm Örgütü verilerine göre; 2003 yılında uluslararası turist sayısı bir önceki yıla göre % 1,2 düşüş göstermiş ve 702 milyon olan ziyaretçi sayısı 691 milyon kişiye gerilemiştir (WTO, World Tourism Barometer, 2004, s.3).

Dünya Turizm Örgütü tarafından yayınlanan "Tourism 2020 Vision" isimli çalışmada; 2020 yılında uluslararası turizme katılan kişi sayısının 1,6 milyara ulaşması tahmin edilmektedir. Uluslararası turizm gelirlerinin ise ulaştırma masrafları hariç 2020 yılında 2 trilyon dolara ulaşacağı öngörülmektedir (WTO ,Tourism 2020 Vision,2001, s.9).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de turizm faaliyetleri son yirmi beş yılda gelişme eğilimine girmiştir. Türkiye'de turizm sektöründe özellikle 1980'li yıllardan itibaren yapılan yatırımlara ve izlenen politikalara bağlı olarak gözle görülür düzeyde gelişme gözlemlenmiş olup günümüzde de bu gelişmenin sürmekte olduğu söylenebilir. Bu dönemde sadece ekonomik alanda değil, sosyal ve kültürel alanlarda da Türkiye dışı açılmış olup bu dönemdeki dışı açılma politikaları turizm açısından da önemli gelişmelere öncülük etmiştir (Zengin, 2010, s.103).

Ülkemize gelen turistler üzerine yapılan bir anket çalışmasına göre; turistlerin ülkemize gelmelerinin nedeni % 90,1 tatil, % 52,8 kültür, % 18,7 sportif

faaliyet amaçlı olarak ortaya çıkmıştır. Yine aynı çalışmada, turistlerin geliş kararlarını etkileyen en önemli faktörün, ucuz tatil olanağı olması gözlemlenmiştir (Tunç, 2003, s.38).

Türkiye, cumhuriyet döneminden itibaren çeşitli değişimlerden geçerek, günümüzün turizm potansiyeline sahip ülkeleri arasında yer almıştır. Ülkemizin yıllara göre turizm hareketlerine baktığımızda, 1984 yılından itibaren turizm faaliyetlerinde büyük bir artışın olduğu gözlenmektedir. Körfez Krizi, Global Kriz ve depremler gibi olumsuzlukların yaşandığı yıllarda turizm sektörü olumsuz etkilenmiş, o dönemde ülkemize gelen turist sayısında düşüş olmuştur.

1.2. Turizmin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri

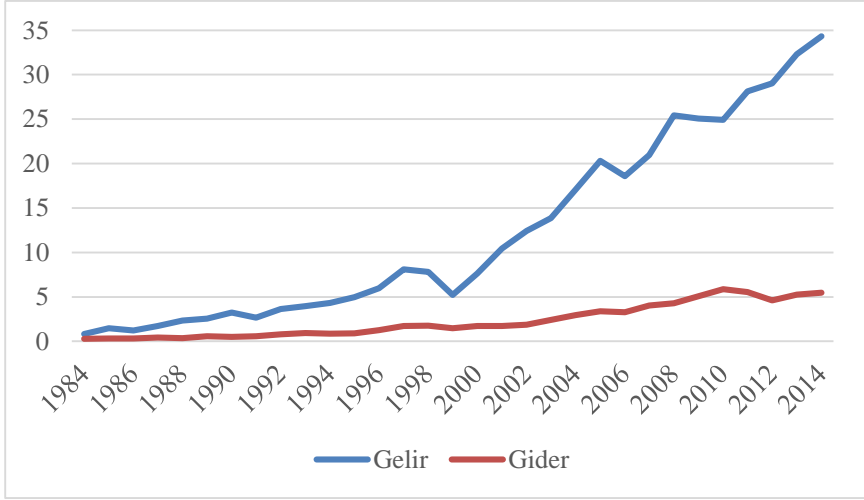
Turizm dünya ölçeğinde pek çok ülke ekonomisi üzerine önemli katkılar sağlayan bir faaliyet alanıdır. Turizm faaliyeti özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, ihtiyaç duyulan döviz sağlayan, istihdam olanaklarını artıran ve refah düzeyi yüksek bir yaşam tarzını söz konusu ülke insanlarına kazandıran bir özellik arz etmektedir (Zengin, 2010, s.105).

Gelişmekte olan birçok ülke açısından turizmin çekici yönlerinden belki de en önemlisi, sağladığı ekonomik faydaları daha kısa sürede gösterebilmesidir. Fakat bir turizm yatırımının getiri sağlamadan önceki hazırlık dönemi, diğer sektörlerdeki yatırımlara oranla daha uzundur. Turizm, başarılı bir tanıtım kampanyasından kısa bir süre sonra gelişmekte olan ülkelerin şiddetle gereksinim duyduğu döviz girdisini sağlayabilen, gelir ve istihdam artışı yaratabilen bir sektördür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçeleştirmede karşılaştukları en büyük sorun olan döviz darboğazının aşılmasında, turizm sayesinde elde edilen dövizler bir çıkış yolu olabilmektedir. Ayrıca turizm harcamaları ve turizm amaçlı yatırımlar da, çoğaltan etkisiyle orantılı olarak ekonomiye bir canlılık kazandırmaktadır (Tutar, 1999, s.126).

Türkiye'de turizm sektörüne yönelik politika belirleme çalışmaları 1980'de başlamıştır. Aynı yıl içinde çıkartılan “Turizmi Teşvik Kararı”, 1982'de yürürlüğe giren 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Yasası”, ve 1985 yılında turizmin “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektörler” kapsamına alınmasıyla turizm sektörünün gelişmesindeki engeller önemli ölçüde giderilmiş ve kısa zaman içerisinde turizm sektörü Türk ekonomisi için vazgeçilmez bir konuma gelme başarısını göstermiştir. Türkiye, 1983 yılında 1,6 milyon turist ile 411 milyon dolar turizm geliri, 2014 yılında 36.8 milyon turist ağrılıyıp 34,3 milyar dolar gelir elde etmiřtir⁵.

⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Turizm istatistikleri

Şekil 1. 1983-2013 Yılları Arasında Turizm Gelir ve Giderleri (Milyar \$)

1.3. Turizmi Etkileyen Faktörler

Ekonomik faktörler, her sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de önemli bir konuma sahiptirler. Yeterli satın alma gücüne sahip olmayan bir kimsenin turizm amacıyla başka bir ülkeye seyahat etmesini beklememek gerekir. Turizm, tüketicilerin (turistlerin) üründen yararlanmak için üretim yerine fiziksel olarak gitmek zorunda oldukları bir üründür. Çoğunlukla turistlerin gitmek istedikleri bölgedeki ekonomik değişkenler turistlerin geldiği bölgelerdekinden oldukça farklıdır. Bu durum özellikle uluslararası turizm ve uzun süreli seyahatlerde daha belirgindir (Bull, 1995, s.28).

Potansiyel bir turist, seyahat kararı verirken;

- i. Kendi gelir düzeyini,
- ii. Gideceği bölgedeki fiyat düzeyini,
- iii. Döviz kurlarını,
- iv. Ulaştırma maliyetini dikkate almak durumundadır.

Bahsedilen faktörler turizme katılacak kişilerin bireysel özelliklerini taşıyan turizmi olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörlerdir. Bu faktörlerin yanında devlet kontrolleri, turistlerden alınan vergiler, uluslar arası siyasi ortam ve gidilecek ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam gibi turizm talebini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden de bahsedilmektedir.

Turizm talebi üzerinde olumsuz yönde etkili olan en önemli sınırlayıcı faktörlerden birisi ülkeler tarafından turistlere veya kendi vatandaşlarına uygulanan kontrollerdir. Birçok ülkede, bir grup ülke vatandaşları için pasaport ve vize konularında uygulanacak kontroller olabilmektedir. Bunlara

turizm ile ilgili vergiler ve fiyat kontrolü veya düzenlemeleri şeklinde görölen turizm sektöründeki devlet müdahalelerini de eklemek mümkündür. Bu doğrudan kontroller, turist gönderen ölkelerden turizm bölgelerine olan hareketleri önemli ölçüde etkilemekte ve kısıtlamaktadır (Bull, 1995, s.34). Gidilecek olan ölkeye vize almadaki zorluklar veya vize işlemlerinin basit olması turizm talebini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen devlet kontrollerine örnek olarak verilebilir.

2. Literatür Taraması

Literatürde, turizm talebi ile ilgili analiz yapan birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalar üç grupta incelenebilmektedir. Birinci gruptaki çalışmalar, zaman seri analizleri yöntemlerini kullanarak çeşitli ölkelere veya çeşitli turizm bölgelerine gelecek turist sayılarını tahmin etmektedirler. İkinci gruptaki çalışmalar yatay kesit verileri ile belirli bir ölkeye veya belirli bir turizm bölgesine gelen turist sayılarının tek bir zaman için modellemektedirler. Üçüncü grup ise panel veriler ile belirli bir ölkeye veya belirli bir turizm bölgesine yönelen turizm talebini belirli bir zaman periyodu içinde modellemişlerdir. Yönelen turizm talebinin belirli tarihlerde meydana gelen olaylardan etkilenip etkilenmediklerini araştıran çalışmalarını ise iki şekilde görölmektedir. Biricisi, tek bir ölkede veya turizm bölgesi için zaman serilerini kullanarak yapılan analizlerdir. Bu analizlerde, zaman serileri olayların meydana geldiği tarihte kesilerek geleceğe dönük tahminler elde edilmektedir. Tahmin sonuçlarını elde ettikten sonra gerçek değerler ile karşılaştırılarak olayın etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. İkincisi ise panel veriler ile olayın meydana geldiği dönemler için kukla değişkenler kullanılarak turizm bölgesine yönelen turizm talebinin olaydan etkilenip etkilenmediği analiz edilmektedir.

Bu araştırmalardan bir tanesi Bonham, Edmonds ve Mak (2006) tarafından yapılmış olup, 11 Eylül saldırısının ve dünyada meydana gelen küresel kötü olayların Amerika ve Hawaii'nin turizmüne olan etkilerini araştırmıştır. Turizm talebini, turist gönderen ölkelerin kişi başına düşen milli gelir değerleri, Amerika'nın tüketici fiyatları endeksi değerleri, reel döviz kuru değerleri ile açıklamıştır. Kukla değişkenleri olarak ise 11 Eylül terörist saldırısı, Afganistan'ın istilasını, Bali'nin bombalanmasını, Irak'ın istilasını, kuş gribi salgını, Madrid treninin bombalanmasını ve son olarak ta Hint okyanusundaki tsunamisini kullanmıştır. Vektör Hata Düzeltme modellerini kullanarak dinamik tahminler elde etmiş, dünyada meydana gelen kötü olayların turizme olan etkisini araştırmıştır.

Bir diğer araştırma Page, Song ve Wu (2011) tarafından küresel krizin ve kuş gribinin Birleşik Krallığa gelen turist sayıları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bağımsız değişken olarak turist gönderen ölkelerin kişi başına düşen GSMH değerlerini, Birleşik Krallığın Tüketici Fiyat Endeksini ve alternatif ölkelerin Tüketici Fiyat Endekslerini kullanmıştır. Kukla değişken olarak ise küresel krizin olduğu yıllara 1 değerini diğer yıllara ise 0 değerini vermiştir. Yine kuş

gribi vakalarını görüldüğü yıllara 1 değerini diğer yıllara ise 0 değerini vermiştir. Zaman içinde değişen parametreler modelini kullanarak meydana gelen olayların gelen turist sayılarına etkisini araştırmıştır.

Smeral'ın (2010) çalışmasında Avustralya, Japonya, Kanada, ABD ve Avrupa birliği ülkelerinin turizm gelirlerinin küresel ekonomik krizden ne kadar etkilendiği araştırmıştır. Ülkelerin turizm gelirlerini açıklamak için turist gönderen ülkelerin GSYİH değerleri en büyük faktör olarak seçilmiştir. Bunun yanında açıklayıcı değişken olarak Tüketici Fiyat Endeksi ve kukla değişkenler kullanılmıştır. Otoresif dağıtılmış gecikme modeli kullanılarak küresel krizin etkileri araştırılmıştır.

Uluslar arası turizm talebi ile ilgili yapılan bir diğer araştırma Filipinler üzerine yapılmıştır. Rodolfo, Domingo ve Agner'in (2010) çalışmasında 11 Eylül terör saldırısının ve SARS(ağır akut solunum yolu yetersizliği sendromu) salgınının Filipinlere gelen turist sayılarına etkisi araştırılmıştır. SARS hastaları ilk defa 2003 Şubat ayı sonlarında; Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'dan bildirilmiştir. Filipinlere diğer ülkelerden gelen turist sayılarını, turist gönderen ülkelerin kişi başına düşen GSMH değerleri, çapraz döviz kuru değerleri ve gecikmeli turist sayılarını kullanarak açıklamıştır. Kukla değişkenleri olarak, 2001 yılı için 11 Eylül saldırısını ve 2003 yılı için SARS salgını kullanılmıştır.

Ülkeler arası vize serbestliği anlaşmaları üzerinde analiz yapan tek bir çalışmaya ulaşılmıştır. Lee, Song ve Bendle (2010) yaptığı çalışmada, Japonya ve Kore arasında imzalanan vize serbestliği anlaşmasının Kore'ye gelen turist sayılarının ne kadar etkilendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Vize anlaşması yapılan tarihe kadarki zaman serileri kullanılarak farklı yöntemlerle geleceğe dönük tahmin yapılmış, yapılan bu tahminlerin ortalaması alınarak gerçek değerlerle karşılaştırılmıştır ve turizm talebinin vize serbestliği anlaşmasından hangi oranda etkilendiği ölçülmüştür.

Türkiye de turizm talep tahmini ile ilgili yapılan çalışmalar ise yine üç gruba ayrılabilir. Birincisi, zaman serisi analizi yöntemleri ile geçmiş verileri kullanarak yapılan tahminler. İkincisi, tek bir zaman için turizm talebini modelleyen yatay kesit analizidir. Üçüncüsü ise panel veri kullanılarak yapılan tahminlerdir.

Zaman serisi analizlerini kullanarak yapılan çalışmaların en dikkat çekicisi Çuhadar'ın (2006) yaptığı "Turizm Sektöründe Talep Tahmini İçin Yapay Sinir Ağları Kullanımı ve Diğer Yöntemlerle Karşılaştırılmalı Analizi" dir. Bu çalışmada Ocak 1992 – Aralık 2005 döneminde Antalya iline gelen yabancı turistler serisi kullanılarak zaman serisi yöntemlerinden, "Mekanik Tahmin (Naive III), "Hareketli Ortalamalar", "Winters'ın Mevsimsel Üstel Düzleştirme", "Box-Jenkins (ARIMA)" ve "Yapay Sinir Ağları" yöntemlerinin öngörü doğruluklarını karşılaştırarak en yüksek doğruluğu sağlayan yöntem ve modelin belirlenmesi ve belirlenen model yardımıyla

İkili Vize Serbestliği Anlaşmalarının Gelen Turist Sayılarına Etkisi: Türkiye Örneği

2006–2007 yılları için Türkiye'nin önemli bir turizm merkezi olan Antalya iline yönelik dış turizm talebinin aylar itibariyle tahmin edilmesi amaçlanmıştır.

Diğer bir çalışma Soysal ve Ömürgönülşen (2009) tarafından yapılmıştır. Türkiye'de 2000 ile 2007 yılları arasında T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca verilen turizm işletme belgesine sahip tesislerde konaklayan yerli ve yabancı olmak üzere toplam turist sayısının veri olarak kullanıldığı bu çalışmanın amacı, eldeki veri setine en uygun olan sayısal öngörü yöntemini bulmak ve bu yöntemi kullanarak 2008 yılında Türkiye'deki işletme belgeli tesislere gelen turist sayısına ilişkin altı aylık tahminde bulunmaktır.

Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmalar ise fazla bulunmamaktadır. Aydın (2007) tarafından yapılan araştırma seçilmiş ölkelerden Türkiye'ye turizm talebini panel veri yaklaşımı ile analiz etmiştir. Türkiye en çok turist gelen yirmi ölkenin 1996 ve 2006 dönemindeki verileri kullanılmıştır. Açıklayıcı değişken olarak ise turist gönderen ölkelerin kişi başına düşen milli gelir değerlerini ve gecikmeli turist sayılarını kullanmıştır. Sabit eğim katsayılı değişken sabit katsayılı modeller kullanılarak yapılan analizler sonucunda Türkiye'nin turizm talebi modellenmiştir.

Turizm talebi ile ilgili yapılan farklı bir çalışma ise Bahar (2007) tarafından yapılmıştır. Bahar, yaptığı çalışmada Türkiye'deki devalüasyon uygulamalarının turizm sektörü üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bu amaçla, 1980 ve 2005 yıllarına ait turist sayısı, ABD doları ve Alman Markından oluşan döviz kuru sepeti ile devalüasyon yapılan yıllara ait olan kukla değişken yardımıyla, devalüasyonların turist sayısı üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda ise yapılan devalüasyonların turist sayısını arttırdığını tespit etmiştir.

3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye için önemli gelir kaynağı olan turizm gelirlerinde temel belirleyici olan turist sayısı ele alınmıştır. Türkiye'ye gelen yıllık turist sayıları verileri incelenmiştir. Bu veriler, Türkiye'ye turist gönderen ölkelerin kişi başına düşen milli gelir verileri, çapraz döviz kurları, gecikmeli turist sayıları ve nüfusları ile ilişkilendirilmeye çalışılmış, bunun yanında Türkiye'nin bu ölkelerle yapmış olduğu iki taraflı vize serbestliği anlaşmalarının gelen turist sayılarında etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

3.1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Turist Sayıları; Türkiye'nin Kasım 2013 itibari ile 69 ölkelerle ikili vize serbestliği anlaşması mevcuttur. Ancak bu 69 ölkelerin düzenli verilerine ulaşılamadığı için, verileri elde edilebilen 26 ölkelerle analiz edilmiştir. Bağımlı değişken olarak ikili vize serbestliği anlaşması yapılan 26 kaynak ölkeden 1984 – 2012 döneminde Türkiye'ye gelen turist sayıları yıllık veri olarak kullanılmıştır. Bu

26 ülkenin verileri T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı internet sayfasından derlenmiştir.

Gelir; Hane halklarının veya tüketicilerin, yurtdışı seyahatlerine karar vermelerini etkileyen en önemli iki faktör gelirleri ve seyahat edecekleri ülkenin fiyatları olarak kabul edilmektedir. Uluslararası turizm lüks ürün olarak kabul edildiği için bireylerin gelirlerine önemli ölçüde bağlıdır (Crouch, 1994b; Sinclair ve Stabler, 1997). Rugh (1973), Papatheodorou (2001) ve Giacomelli (2006) turistik seçimleri açıklayan bu teorinin kısıtlamalarından bahsetmiştir. Sadece gidilecek ülkelerin fiyatları ile kıyas yapmak, turistik hizmet alınan ülkelerin kalite farklılaşmasını ve farklı hedeflere yönelik turist tutumlarını yok saymaktadır. Bu teori, turizm ürünleri pazarlayan ülkelerin turizm üzerine stratejik plan yapmadığını, gelecek olan turistlerin önlerine alternatif seyahat çeşitliliğini sunmadığı, sadece turistlerden ücret aldığı varsayımını yapar. Tüm bu kısıtlamalara rağmen turistlerin gelirleri ve fiyatlar, basitliği ve uygulanabilirliği yüzünden turizm talebini açıklayan en önemli iki faktör olmuşlardır. Turistlerin bireysel olarak gelirleri öznel olduğu ve ölçülmesinde karşılaşılan güçlüklerden dolayı daha kolay ve geniş kullanım alanına sahip olan turist gönderen ülkelerin kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla gibi değerleri kullanılmaktadır (Kulendran ve Wilson, 2000; Rodolfo, Domingo, Agner, 2010, s.9). Witt ve Martin (1987) uluslararası turizmin lüks ürün olduğunu, ve talebin gelir esnekliğinin 1 den büyük olması beklendiğini ifade etmiştir. Crouch (1995) ve Song ve Turner (2006) çalışmalarında, ampirik uygulamaların 1'den büyük esneklik katsayısını desteklemesine rağmen, araştırmacıların uluslararası turizm talebinin iki ülkenin karşılıklı spesifik özelliklerinden büyük ölçüde etkileneyeceği için bu şekilde bir genellemeye gitmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmada adı geçen vize anlaşması yapılan 26 ülkenin ve Türkiye'nin kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla değerleri ve çapraz döviz kuru değerleri Dünya Bankasının veri merkezinden derlenmiştir⁶. Ülkelerin 1984 - 2012 yılları arasındaki kişi başına düşen GSMH değerleri, 2000 yılı sabit Amerikan doları bazında yıllık ortalama olarak analize dahil edilmiştir. Döviz kuru değerleri ise yine yıllık ortalama olarak 1 Amerikan Dolarının yerel paraya gelen karşılığıdır.

Çapraz döviz kuru; Talep teorisine göre, fiyatlar ve turizm talebi negatif yönlü ilişkilidir. Turist gönderen ülkelere göre yaşam maliyetlerindeki azalma, turizm talebini arttıracaktır. Yine tersi şekilde ülkedeki pahalılık diğer ülkelere gelecek olan turistlerin tercihlerinin daha ucuz olan ülkelere kaymasına sebep olacaktır. Turizm fiyatlarını temsil eden tek bir değişken bulamamız mümkün olmamaktadır (Rodolfo, Domingo, Agner, 2010, s.9). Çapraz döviz kuru değişkeni fazla popüler olmasa da iki ülke arasındaki göreceli fiyat endeksi olarak kullanılabilir (Sinclair ve Stabler, 1997). Turist gönderen ülkenin yerel

⁶ World Bank, World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org>

İkili Vize Serbestliği Anlaşmalarının Gelen Turist Sayılarına Etkisi: Türkiye Örneği

parasının Türk lirası karşısında değer kaybetmesi, turistin bakış açısıyla, seyahat maliyetinin kendi ülkesine göre daha fazla artacağı anlamına gelmektedir. (Rodolfo, Domingo, Agner, 2010, s.9). Bunun yanında çapraz döviz kuru değişkenin tek başına kullanımı bazı yanılmalara sebep olabilir. Çünkü yüksek döviz kuru seviyesi daha yüksek enflasyon oranı ile dengelenebilir (Song ve Turner, 2006).

Gecikmeli turist sayıları; Gecikmeli turist sayıları değişkeni, uluslar arası turizm talebini etkileyen ve ölçülmeyen dilden dile reklam, tanıtım yetersizliği, alışkanlıklar, arz kısıtları, ulaşım kısıtları gibi diğer faktörleri içerisinde barındırdığı için son zamanlarda kullanımı önemli hale gelmiştir. Bu kısıtlardan dolayı turizm talebi, gelir ve fiyatlardaki değişimlere tam olarak tepki verememektedir. Bu kısıtları kapsayan gecikmeli turist sayıları değişkeni, bazı çalışmalara dahil edilmiştir (Proenca ve Soukiazis 2005, Song, Wong ve Chon 2003, Song ve Wong 2003, Li, Song ve Witt 2006 ve Zhou, Bonham ve Ganges 2007).

Nüfus; Turizm talebinin modellenmesinde nüfus değişkenin gelen turist sayılarına etkili olacağı düşünülmüştür. Nüfusu fazla ve geliri yüksek olan ülkeler daha fazla uluslararası turizme katılma potansiyeline sahip olduğu benimsenmiştir. Bunun yanında araştırmaya konu olan ülkelerin nüfuslarındaki anlamlı farklılıkların modele yansıtılabilmesi için nüfus değişkenine modelde yer verilmiştir.

Vize anlaşmaları kukla değişkeni; Araştırmanın amacı doğrultusunda, Türkiye'nin diğer ülkelerle yaptığı vize serbestliği anlaşmaları kukla değişken olarak kullanılmıştır. Anlaşma yapılan yıla kadar kukla değişkene 0 değeri verilmiş, anlaşmanın yapıldığı yıldan itibaren 1 değeri verilmiştir.

3.2. Model Tanımlaması

Türkiye'nin diğer ülkelerle yaptığı ikili vize serbestliği anlaşmalarının, gelen turist sayıları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olup olmadığını belirlemek için birim etkili model öngörülmüştür.

$TS = f(\text{bir gecikmeli turist sayıları, gelir, kur, nüfus, vize kukla değişkeni})$

Logaritması alınmış doğrusal model;

$$\ln TS_{it} = \beta_1 + \beta_2 \ln TS_{it-1} + \beta_3 \ln KGSMH_{it} + \beta_4 \ln DK_{it} + \beta_5 \ln N_{it} + \beta_6 Dvize_{it} + \mu_t + u_{it}$$

$i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$

şeklindedir.

Yukarıdaki modelde;

TS_{it} : Türkiye'ye i inci ülkeden t yılında gelen turist sayıları

TS_{it-1} : Türkiye'ye i inci ülkeden t-1 yılında gelen turist sayıları

$KGSMH_{it}$: i ülkesinin t yılındaki Kişi Başına Düşen GSMH değeri
 DK_{it} : Türkiye ile i ülkesinin t yılındaki ortalama çapraz döviz kuru
 N_{it} : i ülkesinin t yılındaki nüfusu
 $Dvize_{it}$: i ülkesi t yılındaki vize anlaşması kukla değişkeni, anlaşma olan yıllar için 1, diğerleri için 0.

olarak belirtilmektedir.

4. Tahmin Yöntemi

Modeldeki bütün değişkenlerin dışsal olması durumunda Kovaryans tahmincisi, sabit etkiler varsayımlarını sağlanması durumunda en iyi doğrusal sapmasız tahminci, tesadüfi etkiler varsayımlarının sağlanması durumunda sapmasız ve etkin tahminci olacaktır (Hsiao, 1986). Bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele açıklayıcı değişken olarak eklenmesi ile tesadüfi etkiler tahmincisinin önemli bir varsayımı olan hata terimleri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olmaması ($Cov(X,u)=0$) varsayımı ihlal edilmektedir (Mundlak, 1978). Tesadüfi etkiler tahmincisinde hata terimleri içindeki birim etkiler bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ile pozitif ilişkili olması nedeni ile katı dışsallık varsayımı bozulmaktadır. Bu nedenle tesadüfi etkiler tahmincileri tutarsızdır. Elde edilen genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileri, en azında büyük örneklerde, yukarıya doğru sapmalı olmaktadır (Bond, 2002).

Sabit etkiler varsayımı altında ise kukla değişkenli en küçük kareler tahmincisi N büyük T küçükken tutarsızdır (Nickel, 1981). Bu durum literatürde "dinamik panel sapması" olarak adlandırılmaktadır. Sabit etkiler grup içi tahmincisinde birim etkiler, yapılan dönüşüm ile modelden elimine edildiği için tutarsızlığın kaynağı ortadan kaldırılmaktadır. Yapılan dönüşüm

neticesinde elde edilen hata terimleri $v_{i,t} - \frac{1}{T-1}(v_{i,2} + \dots + v_{i,t-1} + \dots + v_{i,T})$ ve

gecikmeli bağımlı değişken $y_{i,t-1} - \frac{1}{T-1}(y_{i,1} + \dots + y_{i,t} + \dots + y_{i,T-1})$ arasında

ihmal edilmemesi gereken bir korelasyon meydana gelmektedir. Gecikmeli değişken içindeki $-y_{i,t}/T-1$ terimi ile v_{it} arasında ve $-v_{i,t-1}/T-1$ terimi ile

$y_{i,t-1}$ arasında negatif baskın korelasyon, diğer terimler arasındaki pozitif

korelasyonu bastırmaktadır. Bunun neticesinde, gecikmeli değişken ile hata terimleri arasında negatif korelasyon ortaya çıkmaktadır. Bu korelasyon örnek büyüklüğü artsa bile sıfırlanmamaktadır. Buda elde edilen sabit etkiler grup içi tahmincilerinin negatif sapmalı olduğu anlamına gelmektedir (Bond, 2002).

Judson ve Owen (1999) yaptığı simülasyonlarda, $T=30$ olduğu durumda bile sapmanı %20'ye eşit olduğunu göstermişlerdir. Arellano ve Bond (1991), Kiviet (1995) ve Judson ve Owen (1999) elde edilen parametre tahmincilerinin sapmalı olmasına rağmen, varyansının daha küçük olduklarını göstermişlerdir. Kiviet (1995, 1999), Bun ve Kiviet (2003) ve Bruno (2005) kukla değişkenli

en küçük kareler tahmincisinin dinamik panel sapması için düzeltme önermişlerdir. Monte Carlo simülasyonları "sapması düzeltilmiş kukla değişkenli en küçük kareler tahmincisinin" diğer tahmincilerden daha tutarlı olduğunu göstermiştir. Düzeltilmiş parametre tahminlerinin standart hataları hesaplanabilmesi için, özçıkartım varyans-kovaryans matrisinden hareket edilmektedir. Başlangıç için ise Anderson ve Hsiao (1982) Allerano ve Bond (1995) ve Blundel ve Bond (1998) tutarlı tahmincileri kullanılmaktadır.

4.1. Tahmin Sonuçları

Tablo 1'de sabit birim etkili model tahmincileri, tesadüfi birim etkili model tahmincileri ile dinamik panel sapması düzeltilmiş tahminciler görülmektedir. Sabit etkili model grup içi tahmin sonuçlarına bakıldığında R^2 değeri modelin açıklanma oranının % 85, F testi istatistiği de modelin genelinin anlamlı olduğunu işaret etmektedir. Bunun yanında, analize konu edilen ülkeler ile Türkiye'nin çapraz döviz kuru dışındaki bütün değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde Türkiye'ye ilgili ülkelerden yönelen uluslararası turizm talebine anlamlı etkilerinin olduğu görülmektedir. Bir gecikmeli turist sayılarının, uluslararası turizme katılan bireylerin gelirlerinin ve Türkiye'ye turist gönderen ülkelerin nüfuslarının, Türkiye'ye gelen turist sayılarına olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Yapılan vize serbestliği anlaşmalarının pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Tesadüfi etkiler tahmincilerine bakıldığında yine modelin geneli anlamlı, açıklanma oranının % 97 ve gecikmeli turist sayıları ve vize kukla değişkeni dışındaki açıklayıcı değişkenlerin anlamsız olduğu görülmektedir. Beklendiği üzere gecikmeli bağımlı değişken için elde edilen sabit etkililer parametre tahmincisi 0.703 olarak negatif sapmalı, tesadüfi etkiler tahmincisi ise 0.986 olarak pozitif sapmalı hesaplanmıştır. Sapması düzeltilmiş kukla değişkenli en küçük kareler tahmincilerinin ise, grup içi tahminci ile genelleştirilmiş EKK tahmincisi arasında sonuçlar verdiği görülmektedir. Sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilen modelin dinamik panel sapmasının gecikmeli turist sayıları için negatif olduğu kişi başına düşen milli gelir, nüfus ve vize anlaşmaları için pozitif olduğu her üç yöntemden de anlaşılmaktadır. Allerano ve Hsiao başlangıç değerleri ile Allerano ve Bond başlangıç değerleri ile düzeltilen parametrelerin birbirlerine çok yakın sonuçlar verdiği görülmektedir. Brundel ve Bond başlangıç değerleri ile düzeltilen parametrelerin daha uzak oldukları göze çarpmaktadır. Bunun dışında, bütün düzeltme modelleri katsayıları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı hesaplarken, sadece Brundel ve Bond nüfus değişkenini %5'te anlamlı hesaplamıştır. Vize anlaşmalarının düzeltilmiş parametrelerine baktığımızda ise, her üç tahmincinin birbirine çok yakın sonuçlar verdiği görülmektedir.

Tablo 1. Parametre Tahminleri

LnTS	Sapması Düzeltmiş Kukla Değişkenli En Küçük Kareler Yöntemi				
	GEKK tahmincisi (RE)	Grup İçi Tahmincisi (FE)	Anderson & Hsiao	Allerano& Bond	Brundel & Bond
LnTS(-1)	0.986	0.703	0.775	0.776	0.837
LnKGSMH	0.167 ^(AD)	0.678	0.527	0.525	0.457
lnPOP	-0.001 ^(AD)	0.619	0.502	0.487	0.345*
LnEX	0.003 ^(AD)	-0.003 ^(AD)	-0.006 ^(AD)	-0.002 ^(AD)	-0.006 ^(AD)
Dvize	0.077	0.169	0.143	0.144	0.146
Sabit	0.088 ^(AD)	-12.948			
Gözlem sayısı	500	500			
R ²	0.97	0.85			
F		572			
Wald χ^2	22235				

Belirtilmediği müddetçe bütün parametreler %1'de anlamlı,
AD; anlamlı değil,
*; %5'te anlamlı.

Değişkenlerin işaretleri ve anlamlılık düzeyleri;

1. Gelir değişkeninin işareti teoriye uygun olarak, pozitif ve anlamlı tahmin edilmiştir. Uluslararası turizm talebinin kişilerin gelirlerinin artması ile birlikte artması beklenmektedir.
2. Göreceli fiyatların ise işareti negatif çıkmıştır. Buda Türkiye'deki tatil fiyatlarının ilgili ülkelere göreceli olarak artması ile Türkiye'ye yönelen uluslararası turizm talebi azalacaktır ve daha ucuz olan alternatif ülkelere kayacaktır.
3. Diğer bütün faktörler sabit tutulduğunda ülkelerinin nüfuslarının fazla olması Türkiye'ye yönelen turizm talebinin nüfusu daha düşük olan ülkelere göre fazla olacağı anlamına gelmektedir. Beklenildiği gibi pozitif ve anlamlı tahmin edilmiştir.

Kısa dönemde gelir ve fiyat değişkenliklerine duyarlılık;

4. Gelir ve fiyat değişkenlerinin katsayıları, kısa dönem esnekliği olarak yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla, vize muafiyeti anlaşması yapılan ülkeler için kişi başına düşen milli gelirlerindeki %1'lik artış Türkiye'ye yönelen turizm talebini %0.52 oranında arttıracaktır. Buda vize anlaşması olan ülkeler için Türkiye'de tatilin gelir değişkenine duyarlı olmadığı anlamına gelmektedir.

İkili Vize Serbestliği Anlaşmalarının Gelen Turist Sayılarına Etkisi: Türkiye Örneği

Farklı bir ifade ile vize serbestliği anlaşması yapılan ülkeler için Türkiye'de tatil lüks ürün olarak kabul görmemektedir.

5. Göreli fiyatlardaki anlamsız etki, ilgili ülkelerden Türkiye'ye olan uluslararası turizm talebinin fiyatlardan etkilenmediği anlamına gelmektedir. Ülkelerin yüksek gelir talep esnekliğinden kaynaklanan çıkarlarını, turizm gelirlerinde dalgalanma olmadığı müddetçe arttırabilir şeklinde yorumlanmaktadır (Croes & Venegas, 2005).

Gecikmeli turist sayılarının etkisi;

6. Gecikmeli turist sayılarının etkisi, pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Bunun yorumunda, bir önceki sene ne kadar fazla turizm talebi olursa cari senede o kadar fazla turistin gelmesi beklenmektedir, şeklinde olacaktır. Buda "ayaklı reklamın" etkisinin önemini göstermektedir. Türkiye'ye gelen turistlerin memnun kalarak geri döndüklerinde bir sonraki sene tekrar gelmeyi düşünmeleri veya etrafındaki insanlara tavsiyelerde bulunmaları ile sonraki dönemlerde ülkelerinden Türkiye'ye yönelen turizm talebine olumlu katkılarda bulunurlar. Cari senede gelen turist sayısını %1 artması bir sonraki dönemde gelecek turist sayısını %0.77 oranında arttırması beklenmektedir.

Kısa dönemde vize anlaşmalarının gelen turist sayılarına etkisi

7. Ülkeler arası kısıtlayıcı faktörlerin azaltılması turizm talebini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Vize kukla değişkeninin pozitif ve anlamlı olması, iki ülke arasında uygulanan vize muafiyeti anlaşmalarının Türkiye'ye yönelen turizm talebini arttırdığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Vize kukla değişkenini parametre tahminininin 0.169 olması ise bu anlaşmaların ilgili ülkelerden Türkiye'ye gelen turist sayılarını ortalama %18.4 ($[e^{0.169} - 1] \times 100$) arttırdığını işaret etmektedir.

Uzun dönemde gelir ve fiyat değişikliklerine duyarlılık;

8. Kısa dönem esneklikleri, kişilerin gelir ve fiyatlardaki değişimlere göre alışkanlıklarını değiştirmeleri daha uzun zaman alacağı için genellikle uzun dönem esnekliklerinden küçüktür. Uluslararası turizme katılanlar için değişim süreci, genel memnuniyetlerinde bazı beklenmedik veya ani düşüşleri içerebilir (aşırı doymuşluk). Bazı durumlarda ise arzdaki kısıtlar, talebi karşılayacak yatak sayısının yeterli düzeyde olmaması veya ilgili ülkelerden uçak sefer sayılarının kısıtlı olması gibi, uluslararası turizme katılacak kişilerin talebinde hızlı değişikliğe neden olmasını sınırlandırabilir. Çalışmaya konu olan ülkeler dikkate alındığında büyük bir kısmının Türkiye'ye aşırı uzak ülkeler olduğu (örneğin uzaklık ortalaması 5423 km) görülmektedir. Buda örneğin ulaşım maliyetlerinin ve süresinin fazla olması anlamına gelmektedir. Bunun yanında ulaşım kısıtları da mesafe ile birlikte artmaktadır. Uzun dönem esnekliğinin tahmini için genellikle kısa dönem esneklik değeri uzun dönem

düzeltilme katsayısına bölünerek elde edilir⁷. Tablo 2'ye bakıldığında uzun dönem turist sayılarının gelir ve fiyat değişkenine daha duyarlı olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılan, uzun dönemde ilgili ülkelerden Türkiye'ye yönelen turizm talebi kişilerin ekonomik durumlarına bağlıdır.

Tablo 2. Kısa Ve Uzun Dönem Esneklikleri

Esneklik	Düzeltilme Katsayısı		Fiyat
	(δ)	Gelir	
Kısa Dönem		0.52	-0.006
Uzun Dönem	0.23	2.26	-0.026

Uzun dönemde vize anlaşmalarını turist sayılarına etkisi

9. Yapılan vize anlaşmaların kısa dönemde turist sayılarına olan etkisi %18 olarak hesaplanmıştı. Bu aşamada, yapılan bu anlaşmaların gelen turist sayılarına etkisi uzun dönemde ne kadar olacaktır sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı uzun dönem esnekliklerinde olduğu gibi, vize anlaşmaları kukla değişkeninin katsayısının, düzeltilme katsayısına bölünmesi ile bulunmaktadır. Vize kukla değişkeni katsayısının düzeltilme katsayısına bölünmesi ile uzun dönem katsayısı 0,73 olarak hesaplanmaktadır. Uzun dönem katsayısının 0,73 olması vize anlaşmalarının uzun dönemde ilgili ülkelerden Türkiye'ye yönelen turizm talebini ($[e^{0.73} - 1] \times 100$) %107 oranında arttıracaktır anlamına gelmektedir. Buda, uzun dönemde bu anlaşmalar neticesinde Türkiye'ye yönelen turizm talebinin iki katına çıkması gibi çok önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Turizm taleplerinde durağanlık ve dışsallık.

10. Dinamik tahmin yaparken, turizmin tanıtım yetersizliği, konaklama ve ulaşım kısıtları gibi kısa dönemde karşımıza çıkan faktörler turizm talebinin optimum dengeye ulaşmasının zamana yayıldığı varsayımı yapılmaktadır. Bu kısıtların ortadan kalması ile turizm talebinin sadece ülkelerin kendi ekonomik durumlarına göre şekillenmesi ne kadar zaman almaktadır sorusu sorulabilir. Buda 11 yıl olarak tahmin edilebilir⁸.

5. Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin ikili vize serbestliği anlaşması olan ülkelerden 1984-2012 yılları arasında yönelen turizm talebinin modellenmesi

⁷ Uzun dönem düzeltilme katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olan bir gecikmeli bağımlı değişkenin katsayısının 1'den çıkarılması ile elde edilmektedir.

⁸ % 5 ile uzun dönem dengesi araştırılıyor ise; N dönem sayısı $(1 - \delta)^N < 0.05$ şeklinde hesaplanılmaktadır (Coreas ve Venegas, 2004).

İkili Vize Serbestliği Anlaşmalarının Gelen Turist Sayılarına Etkisi: Türkiye Örneği

ve bu anlaşmaların gelen turist sayılarına etkisinin araştırtması idi. Dinamik panel veri yaklaşımı ile vize muafiyeti anlaşmalarını etkisi ölçölmüş ve turizm talebini belirleyen temel değişkenler olan gelir ve fiyatın turizm talebine olan etkileri incelenmiştir.

Türkiye'ye yönelen uluslararası turizm talebini açıklamakta benzer araştırmalarda olduğu gibi gelir fiyatlardan daha etkili değişken olarak karşımıza çıkmıştır. Uzun dönmede daha yüksek gelir ve fiyat esnekliği turizm talebinin uzun dönmede daha çok ölkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan etkileneceği anlamına gelmektedir. Gecikmeli turist sayısı değişkeninin pozitif ve anlamlı olması ilgili ölkelerden Türkiye'ye yönelen turistlerin turizm literatüründe psychocentric (planlı olan tatilleri seveni risk almayan, aşına olduğu yerlerde tatil yapmayı seven) olarak bilinen ziyaretçiler olduğu anlaşılmaktadır.

Düzeltilme parametresinin düşük değeri, turizm talebinin pazarlardaki ekonomik gelişimlere daha yavaş uyum sağladığını göstermektedir. Vize anlaşmasını pozitif ve %1'de anlamlı değeri bu anlaşmaların ilgili ölkelerden turizm talebini olumlu yönde etkilediği sonucu çıkmaktadır. Vize anlaşmalarının uzun dönem etkisi dikkate alındığında, bu anlaşmaların diğer faktörlerde herhangi bir değişim olmasa bile tek başına turizm talebinde % 107'lik bir artışa sebep olacağı gibi önemli bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda Türkiye'nin turizm alanında yeterli yatırımları yapması ve talebi karşılayabilmesi durumunda, uzun dönemde vize serbestliği anlaşması olan ölkelerden elde edilen turizm gelirlerinin ortalamada iki katına çıkacağı anlamına gelmektedir. Turizm gelirlerinin ölkelerin ekonomisindeki yeri dikkate alındığında yapılan anlaşmaların önemi daha da iyi anlaşılabilmektedir. Araştırmaya konu olan ölkelerin, Türkiye'nin toplam turizm talebinin %29'unu oluşturduğu ve Türkiye'ye olan uzaklıkları dikkate alındığında, Türkiye'nin komşuları veya ulaşımın kolay olduğu ölkeler ile bu anlaşmaların sağlanması durumunda, Türkiye'nin turizm gelirlerini daha çok arttırmasının sağlanacağı sonucu çıkarılmaktadır.

İleride bu tarz çalışmalar için eksikliği şiddetle hissedilen ölkeler bazında Türkiye'nin yaptığı tanıtım çalışmalarına ilişkin verilerin izlenmesi turizm sektörüne ilişkin planlamalara yol gösterebilecek önemli araştırmalara tetikleyici olacağı düşünölmektedir. Bunun yanında düzenli verilerine ulaşılamamış ölkelerin verilerinin elde edilmesi ile anakütlenin tamamının analiz edilmesi ve anlaşmaların yapıldığı yıldan sonraki dönemlerin daha uzun olması durumunda vize anlaşmalarının etkileri daha net ortaya konulabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, T. W., HSIAO, C. (1982), "Formulation and estimation of dynamic models using panel data", *Journal of Econometrics*, 18: 47-82.
- ARELLANO, M., BOND S. (1991), "Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations.", *Review of Econometric Studies*, 58: 227-297.
- AYDIN O. (2007), "Seçilmiş Ülkelerden Türkiye'ye Turizm Talebi: Panel Veri Yaklaşımı", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- BAHAR O. (2007), "Türkiye'deki Devaluasyon Uygulamalarının Turizm Sektörüne Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.12, Sayı.1, 255-272.
- BLUNDEL, R., BOND, S. (1998), "Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models", *Journal of Econometrics*, 87: 115-143.
- BONHAM, C., EDMONDS, C., MAK, J. (2006), "The Impacts of 9/11 Other Terrible Global Events on Tourism in the U.S. and Hawaii", *East-West Center Working Papers Economics Series*, No.87.
- BOND, S. (2002), "Dynamic panel data models: A guide to micro data methods and practice." Cemmap working paper. *The institute for fiscal studies*, Department of Econometrics.
- BRUNO, G. S. F. (2005), "Approximating the bias of the LSDV estimator for dynamic unbalanced panel data models." *Economics Letters*, 87 (3), 361-366.
- BULL A. (1995), "The Economics of Travel and Tourism", 2. Basım, *Addison Wesley Longman Australia Pty Ltd.*, Melbourne.
- BUN, M. J. G., KIVIET, J. F. (2003), "On the diminishing returns of higher order terms in asymptotic expansions of bias.", *Economics Letters*, 79 (2), 145-152.
- CROES, R. R. & VANEGAS, M. SR. (2005). "An econometric study of tourist arrivals in Aruba and its implications", *Tourism Management* 26 879-890.
- CROUCH, G.(1994) "The Study of International Tourism Demand: A Survey of Practice." *Journal of Travel Research*: 41-55.
- ÇUHADAR M. (2006), "Turizm sektöründe Talep Tahmini İçin Yapay Sınır Ağları Kullanımı ve Diğer Yöntemlerle Karşılaştırmalı Analizi: Antalya

İlinin Dış Turizm Talebinde Uygulama” , *Süleyman Demirel Üniversitesi
Doktora Tezi*, Isparta.

- GIACOMELLI, A. (2006). Heterogeneity and Uncertainty in the Tourism Choice Process. Italy: The University of Insurbia.
- GURDAL M. (1995), “Turizm Ulaştırması”, *Karınca Matbaası*, İzmir.
- HSIAO, C. (1986), "Analysis of panel data", Cambridge University Press, Cambridge, 293.
- JUDSON, R. A., OWEN A. L. (1999), "Estimating dynamic panel data models: A practical guide for macroeconomists.", *Economics Letters*, 65: 9-15.
- KULENDRAN, N AND WILSON, K. (2000). “Modelling Business Travel.” *Tourism Economics*: 47-59.
- KIVIET, J. F. (1995), "On bias, inconsistency, and efficiency of various estimators in dynamic panel data models." *Journal of Econometrics*, 68: 53-78.
- KIVIET, J. F. (1999), "Expectation of expansions for estimators in a dynamic panel data model: Some results for weekly exogenous regressors.", In: Hsiao C., Lahiri K., Lee L. F., PESARAN M. H. (Eds), Analysis of panel data and limited dependent variables, *Cambridge University Press*, Cambridge.
- LEE C.K., SONG H. J. ve BENDLE L.J. (2010), “The Impact of Visa-free Entry on Outbound Tourism: A Case Study of South Korean Travellers Visiting Japan”, *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 12:2, 302-323.
- LI, G., WONG, K., SONG, H., WITT, S. (2006) “Tourism Demand Forecasting: A Time- Varying Parameter Error Correction Model.” *Journal of Travel Research*, 45: 175-185.
- MUNDLAK, Y. (1978), "On the pooling of time series and cross-section data", *Econometrica*, 46 (1): 69-85.
- NICKELL, S. (1981), " Biases in dynamic models with fixed effects." *Econometrica*, 49 (6), 1417-26.
- PAGE S., SONG H., WU D.C. (2011), “Assessing the Impacts of the Global Economic Crisis and Swine Flu on Inbound Tourism Demand in the United Kingdom”, *Journal of Travel Research* No.51,142-153.
- PAPATHEODOROU, A. (2001). “Why People Travel to Different Places.” *Annals of Tourism Research* 28, no. 1 (2001): 164-179.

- PROENCA, S, AND E. SOUKIAZIS (2005), "Demand for Tourism in Portugal: A Panel Data Approach", Portugal: Centro de Uniao Europeia.
- RODOLFO M.C.L.S., DOMINGO V., AGNER M.G. (2010), "Modelling International Demand: Case Of The Phillipines", *11th National Convention on Statistics (NCS)*, EDSA Shangri-La Hotel, Ekim 4-5.
- RUGG, D (1973). "The Choice Journey Destination: A Theoretical and Empirical Analysis.", *The Review of Economics and Statistics*, 64-72.
- SINCLAIR M. T. ve STABLER M. (1997), "The Economics of Tourism", Routledge, Londra.
- SMERAL E. (2009), "Impacts of the World Recession and Economic Crisis on Tourism: Forecasts and Potential Risks", *Journal of Travel Research* No.49,31-38.
- SONG, H. AND KEVIN W (2003). "Tourism Demand modeling: A Time-Varying Parameter Approach", *Journal of Travel Research* 42: 57-64.
- SONG, H, WONG K., AND CHON K. (2003), "Modelling and forecasting the demand for Hong Kong tourism.", *International Journal of Hospitality Management* 22: 435-451.
- SOYSAL M., ÖMÜRGÖNÜLŞEN M. (2010), "Türk Turizm Sektöründe Talep Tahmini Üzerine Bir Uygulama", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Bahar: 128-136.
- TUNÇ A. (2003), "Dünyadaki Türkiye İmajının Turizm Sektörüne Etkisi ve Bir Uygulama", *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Fakültesi Dergisi*, 1. Sayı, Ankara.
- TUTAR F. (1999), "Türk Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Cari İşlemler Dengesine Muhtemel Etkileri: Akdeniz Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Eskişehir.
- WITT, S. F., MARTIN, C. A. (1987). "Econometric models for forecasting international tourism demand" *Journal of Travel Research*, 25(3): 23-30.
- WORLD TOURISM ORGANIZATION (2001), "Tourism 2020 Vision", Madrid.
- WORLD TOURISM ORGANIZATION (2004), "World Tourism Barometer" Volume: 2, No: 3.
- ZENGİN B. (2010), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri" *Akademik Gncelemeler Dergisi* Cilt:5 Sayı:1.

*İkili Vize Serbestliği Anlaşmalarının Gelen Turist Sayılarına Etkisi:
Türkiye Örneği*

ZHOU, T, BONHAM C. AND GANGES, B. (2007). "Modeling the supply and demand for tourism: A fully identified VECM approach." Hawaii, USA: *University of Hawaii Economic Research Organization*.